

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Ν   Ε Ν Α Τ Ο Ν

Τὸ πρόβλημα τῆς ὕλης.

Ἡ ἐγελιανή καὶ ἡ μαρξική ὄντολογικὴ προβληματικὴ.

Κριτικὴ τῶν δογματικῶν μονομερειῶν.

Εἶδομεν ὅτι ἡ ὕλη εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάλυσιν εἶναι ἐνέργεια, εἶναι κίνησις. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἡρακλείτου, ἡ ὁποία ἔθεσε τὸ ὄν ὡς αἰώνιον γίνεσθαι, ἐντὸς τοῦ ὁποίου αἴρονται αἱ ἀντιθέσεις, εὐρίσκει ἐδῶ τὴν δικαίωσίν της. Τὸ γίνεσθαι ὁμῶς τοῦτο ὑπακούει εἰς ἐσωτερικὰ μέτρα, εἰς ἐσωτερικοὺς νόμους. Μεταλλαγὴ τῶν πάντων καὶ διαρκῆς ἀντίφασις, μετάστασις τῶν ἀντιθέτων εἰς ἄλληλα, ἰδοὺ τί εἶναι ἡ λογικὴ ἀλληλουχία τοῦ κόσμου. Ἡ ἡρακλειτικὴ αὕτη διαλεκτικὴ ἐπιδρᾷ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ HEGEL. Ἡ λογικὴ ἰδέα εἰς τὸν HEGEL ἐξωτερικεύεται καὶ δημιουργεῖ τὸν κόσμον τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι τὸ ἀντικειμενικὸν πνεῦμα ὡς ἀντίθεσιν. Οὕτω ὁ λόγος ἐπανακτᾷ τὴν ἐνότητά του διὰ τῆς συνθέσεως καὶ ἔρχεται εἰς αὐτοσυνειδησίαν. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐγέλου εἶναι ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἰδέας, ἡ ὁποία κινεῖ τὴν ἱστορίαν κατὰ τὸ τριαδικὸν διαλεκτικὸν σχῆμα μὲ ἀπώτερον σκοπὸν τὴν αὐτοφανέρωσιν τοῦ ἑαυτοῦ της ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Ὅ,τι θὰ ἐπιχειρήσωμεν εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον θὰ εἶναι αἱ ὄντολογικαὶ ἀναλύσεις τοῦ HEGEL καὶ τοῦ MARX καὶ ἡ κριτικὴ αὐτῶν. Ὁ HEGEL καὶ ὁ MARX εἶναι δύο μορφαί, αἱ ὁποῖαι ἔχουν στενὴν σχέσιν μὲ τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος, διότι βλέ-

πουν τὸ ὄν κατὰ τρόπον δυναμικὸν καὶ ὄχι στατικόν. Ὁ "Εγγελοσ βλέπει τὸ ὄν ὡσ γίνεσθαι τῆσ ἰδέασ, ἐνῶ ὁ MARX τὴν οὐσίαν τοῦ ὄντοσ διαβλέπει εἰσ τὸ γίνεσθαι τῆσ ὕλησ. Αἱ ἀναλύσεισ τοῦ κεφαλαίου τούτου εἶναι αἱ φιλοσοφικαὶ προεκτάσεισ τοῦ προηγουμένου κεφαλαίου, εἰσ τὸ ὁποῖον ἀνεπτύχθη τὸ πρόβλημα τῆσ ὕλησ. Ἐνταῦθα ὁμωσ θὰ ἀναπτύξωμεν καὶ θὰ κρίνωμεν καὶ τὴν θεωρίαν τοῦ HEGEL, διότι ἄνευ αὐτοῦ δὲν νοεῖται ἡ ὄντολογία τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ.

Ὁ "Εγγελοσ διακρίνει εἰσ ὄλα τὰ πράγματα τὴν λογικὴν ἔννοιαν. Τὸ πραγματικὸν εἶναι ἔλλογον. Ἡ δύναμισ τοῦ πνεύματοσ εἶναι αὐτῆ, ἡ ὁποία δημιουργεῖ καὶ κινεῖ τὸν κόσμον. Δὲν ὑφίστανται ἐδῶ οὔτε ἡ πνευματικὴ ἐνόρασισ τοῦ SCHELLING οὔτε αἱ προεμπειρικαὶ ἔννοιαι τοῦ νοῦ, αἱ ὁποῖαι θέτουν τὸ DING AN SICH. Ὁ λόγοσ εἰσ τὸν "Εγγελον εἶναι δύναμισ, ἡ ὁποία χωρεῖ ἀπὸ τῆσ θέσεωσ εἰσ τὴν ἀντίθεσιν καὶ ἐν συνεχείᾳ εἰσ τὴν σύνθεσιν. Ἡ ζωὴ τοῦ λόγου εἶναι διαλεκτικὴ καὶ ἀντιφατικὴ, οὕτω δὲ ἀνακαλύπτει καὶ τὸ καθόλου ἐντὸσ τῶν πεπερασμένων φαινομένων. Ἡ ἔννοια δὲν εἶναι στατικὴ, ἀλλ' ἔχει ζωὴν καὶ κίνησιν. Ἐχει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἄρνησιν, ἡ ὁποία μὲ τὴν σειράν τῆσ ἔχει καὶ αὐτῆ ἄρνησιν, ὁδηγοῦσαν εἰσ σύνθεσιν. Ἡ αὐτοκίνησισ τῆσ ἔννοιασ, ἡ ὁποία γίνεται διαλεκτικῶσ, θέτει τελικῶσ τὸ ὄν. Ἡ ἔννοια μεταβαίνει εἰσ τὸ ἕτέρωσ εἶναι, εἰσ τὴν φύσιν, εἰσ τὴν ἀντίθεσιν. Ἡ φύσισ εἶναι κατὰ τὸν "Εγγελον τὸ ἀπολιθωμένον πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Ἡ φύσισ ὁμωσ ἄγει διαλεκτικῶσ εἰσ τὴν αὐτογνωσίαν τῆσ ἔννοιασ. Ἡ ἔννοια θεβαίωσ πρὶν προβληθῆ εἰσ τὸν κόσμον, ὑφίστατο ὡσ ἀπόλυτοσ ἰδέα, ὡσ δυνάμει εἶναι τοῦ "ὄντοσ. Ἡ ἐκδηλωτικὴ ὁμωσ δύναμισ αὐτῆσ πρὸσ τὴν πραγματικότητα δημιουργεῖ ἀντίθεσιν τοῦ εἶναι αὐτῆσ, ἥτοι τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον. Οὕτω τὸ ἔλλογον γίνεται πραγματικόν, γίνεται φύσισ καὶ μόνον τότε ἀναγνωρίζει τὴν αὐτοσυνειδησίαν του, δηλαδὴ τί εἶναι. Ἡ φύσισ ἐδῶ γίνεται πνεῦμα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὄλα τὰ ἀντικειμενικὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου ὁδηγοῦν αὐτὸν εἰσ τὴν κατανόησιν τοῦ εἶναι του, εἰσ τὴν αὐτοσυνειδησίαν τῆσ λογικῆσ του πορείασ.

Δὲν δύναται νὰ ἀποκτήσῃ ἡ ἔννοια αὐτοσυνειδησίαν, ἐὰν δὲν ἐκφρασθῆ ἐντὸσ τοῦ πεπερασμένου κόσμου, ἐντὸσ τῆσ φύσεωσ. Ἡ πεπερασμένη αὐτῆ ἔκφρασισ θὰ τὴν ἐπανάγῃ εἰσ τὴν οὐσίαν τοῦ ὄντοσ, εἰσ τὴν ἰδέαν. Τὸ ὄν εἶναι ἡ ἰδέα ἀλλὰ κατὰ τὴν τριαδικὴν τῆσ διαλεκτικῆσ ἀνάπτυξιν ἐντὸσ τῆσ φύσεωσ. Ἡ φύσισ ἀφ' ἑνὸσ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀντικειμενικοῦ πνεύματοσ ἀφ' ἑτέρου αὐτοφανεῖν τὸ κεκρυμμένον ἀπόλυτον πνεῦμα εἰσ τὴν θέσιν, τὴν ἀντίθεσιν

καὶ τὴν σύνθεσίν του. Τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἡ οὐσία τοῦ "Οντος. "Ε-
χομεν ἐν ἀρχῇ ἄρνησιν τῆς καθαρᾶς ἰδέας διὰ τῆς φύσεως. Ἡ ἀντί-
θεσις αὕτη εἶναι ἐν εἶδος ἐσωτερικῆς ἀναγκαιότητος. "Ο,τι δημιουρ-
γεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ εἶναι ἀναγκαῖον καὶ ἀληθές. "Ολα καταξιούν-
ται, ἵνα γνωρίσῃ ἡ ἰδέα διὰ τῆς πορείας τῆς τὸν ἑαυτὸν τῆς. Ἡ
ἀπόλυτος ἰδέα ἀποκτᾷ συνείδησιν τοῦ ἑαυτοῦ τῆς ἀρχικῶς μετὰ τὴν
μορφήν τοῦ ἀτομικοῦ πνεύματος, ἔπειτα μετὰ τὴν μορφήν τοῦ ἀντι-
κειμενικοῦ πνεύματος, τὸ ὁποῖον δημιουργεῖ τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἡ-
θικὴν καὶ ὑψοῦται οὕτω πρὸς τὸ ἀπόλυτον. Ἡ λογικὴ εἶναι ἀφηρη-
μένη (μαθηματικὴ) καὶ συγκεκριμένη. Ἡ ἀντίφασις εἶναι ἡ ρίζα
πάσης κινήσεως. Μόνον ἐν πρᾶγμα, τὸ ὁποῖον ἔχει ἀντίφασιν, δύ-
ναται νὰ κινηθῇ (συγκεκριμένη λογικὴ). Διαλεκτικὴ εἶναι ἡ συμ-
φιλίωσις τῶν ἀντιθέτων ἐντὸς τῶν πραγμάτων. Κατάφασις, ἄρνη-
σις καὶ ἄρνησις τῆς ἀρνήσεως. Ἡ σύνθεσις προκαλεῖ τὴν ἰδικὴν
τῆς ἄρνησιν, τὴν ὁποῖαν θὰ ὑπερπηδήσῃ μία νέα σύνθεσις. Πάντα
ταῦτα εἶναι ἀναγκαῖαι στιγμαὶ τῆς σκέψεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας.

Ἐκεῖνος ὁ "Εγελος ἐδῶ προχωρεῖ εἰς τὴν μεταφυσικὴν του. Τὸ ἀπό-
λυτον πνεῦμα, λέγει, εἶναι ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος κεῖται ὡς θέσις. Ἡ προ-
βολὴ καὶ ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ πεπερασμένον
πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦν τὰ ἀντικειμενικὰ ἔρ-
γα τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ ἀντίθεσις. "Ανευ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης
ὁ Θεὸς δὲν θὰ ἦτο τίποτε. Ὁ Θεὸς ὑπάρχει, καθ' ὅσον προβάλλε-
ται εἰς τὴν φύσιν καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, ὁπόθεν καὶ ἔρ-
χεται εἰς τὴν αὐτοσυνειδησίαν τῆς ὑπάρξεώς του. Ὁ Θεὸς εἶναι
ὑποκείμενον καὶ ἀντικείμενον τῆς νοήσεώς του. Ἡ αὐτοσυνειδησία
τῶν πεπερασμένων πνευμάτων τῶν ἀνθρώπων ἄγει εἰς τὴν αὐτογνω-
σίαν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς ἐπομένως νοεῖ τὸν ἑαυτὸν του, μόνον ὅταν
ἔρχονται εἰς αὐτοσυνειδησίαν τὰ πνεύματα τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν
ἀναφορὰν των πρὸς τὴν φύσιν καὶ τὴν δημιουργίαν ἀντικειμενικῶν
ἔργων πολιτισμοῦ. Διὰ τῆς φύσεως καὶ διὰ τῶν ἀνθρώπων ὁ Θεὸς
νοεῖ ὅτι εἶναι ὑπαρξίς, ἦτοι ἀπόλυτον πνεῦμα¹. Τοῦτο ὅμως δὲν
σημαίνει καὶ ἐξάρτησιν τοῦ ἀπολύτου πνεύματος ἀπὸ τὴν πεπερα-
σμένην ἀντίθεσιν, ἀλλὰ σημαίνει ἐλευθέραν δημιουργίαν καὶ προ-
βολὴν αὐτοῦ εἰς τὴν φύσιν. Τοῦτο πάλιν σημαίνει ὅτι τὸ πνεῦμα εἶ-
ναι πρότερον τῆς φύσεως. Ἡ αὐτογνωσία τοῦ πνεύματος εἶναι ἐκ-
δήλωσις πρὸς τὸν κόσμον καὶ ταυτόχρονος ἐπάνοδος εἰς τὴν ἐνό-
τητά του. Ὑφίσταται ἐδῶ ἡ διαλεκτικὴ φύσεως καὶ πνεύματος, τῆς

1. Πρβλ. Κωνσταντίνου Λογοθέτου, Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐγέλου, τ. Α. Ἄ-
θῆναι 1939, σελ. 69.

ὅποιας τελικὴ σύνθεσις εἶναι τὸ πνεῦμα. Ἡ σύνθεσις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι τελικὴ, διότι ὁ κόσμος ὑφίσταται καὶ τὸ πεπερασμένον πνεῦμα κινεῖται διαρκῶς καὶ λαμβάνει περισσοτέραν αὐτοσυνειδησίαν. Οὕτω ἐντὸς τῆς δυναμικῆς ταύτης πορείας τῆς ἱστορίας τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα λαμβάνει διαρκῶς καὶ ἀνάλογον δυναμικὴν αὐτοσυνειδησίαν, χωρὶς ποτὲ νὰ φθάνη εἰς μίαν τελικὴν σύνθεσιν. Ἡ διαρκὴς προβολὴ τοῦ ἀπολύτου πνεύματος εἰς τὸν κόσμον καὶ ἡ ἐπάνοδος τοῦ κόσμου εἰς αὐτὸ εἶναι ἐν αἰώνιον γίνεσθαι, τὸ ὅποιον θέτει τὴν οὐσίαν τοῦ ὄντος. Ἄνευ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα δὲν θὰ ἦτο τίποτε. Ὁ Θεὸς ὡς ἀπόλυτον εἶναι τὸ ὄντως ὄν, ἐφ' ὅσον δυναμικῶς καὶ διαλεκτικῶς προβαίνει ὡς κόσμος καὶ ἐπιστρέφει ὡς πνεῦμα². Ἡ φιλοσοφία εἶναι κατὰ τὸν Ἑγελον δυναμικὴ καὶ διαλεκτικὴ κίνησις τῶν ἐννοιῶν, αἱ ὅποια ἐμφανίζονται εἰς τὸν κόσμον καὶ τὴν ἱστορίαν, μέχρις ὅτου ταυτισθῇ τὸ ἰδεατὸν καὶ τὸ πραγματικόν. Τὸ ἔλλογον εἶναι πραγματικόν καὶ τὸ πραγματικόν ἔλλογον.

Ἐδῶ ὁ δογματισμὸς τοῦ Ἑγέλου καθίσταται ἐμφανής, διότι τὰς ἐννοίας θεωρεῖ ὡς ἀντικειμενικὰς οὐσίας τῶν πραγμάτων. Ἡ ὑποκειμενικὴ ἐννοια πλέον δὲν θέτει τὴν λογικὴν οὐσίαν τοῦ ὄντος, ὡς ἰσχυρίζονται ὁ ΚΑΝΤ καὶ οἱ Νεοκαντιανοί, ἀλλὰ μόνον ἀναπτύσσει ὅ,τι ἐν τούτῳ ἤδη ἐνυπάρχει καθ' ἑαυτό, διότι τὸ ἀντικείμενον εἶναι ἡ πραγματικότης αὐτῆς τῆς ἐννοίας³. Ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων εἶναι λογικὴ καὶ διὰ τοῦτο ἀκριθῶς ὁ νοῦς διὰ τῶν ἐννοιῶν εἰσχωρεῖ εἰς τὴν ἀντικειμενικὴν οὐσίαν. Ἡ ἔλλογος θεθαίως οὐσία τῶν πραγμάτων διέπεται καὶ καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἐννοίαν. Ὁ Ἑγελος ἐδῶ γίνεται πολὺ μεταφυσικός, διότι ἀκριθῶς τὴν δυναμικὴν κίνησιν τῆς ἐννοίας μειοῖ μὲ τὴν λογικότητα, τὴν ὅποιαν ἀναγνωρίζει ἀντικειμενικῶς εἰς τὰ πράγματα. Ποῦ στηρίζεται, διὰ νὰ ὁμιλῇ περὶ ἀντικειμενικῆς λογικῆς οὐσίας τῶν πραγμάτων; Τοῦτο θεθαίως τὸν ὠδήγησε εἰς τὴν δογματικὴν του παραδοχὴν, νὰ ταυτίσῃ δηλαδὴ τὴν ἱστορίαν μὲ τὴν λογικὴν.

Οἱ Γερμανοὶ κλασσικοὶ εἰσέρχονται τελευταῖοι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Εὐρώπης καὶ φιλοσοφοῦν ἐπὶ τῆς ἱστορίας. Ὁ κόσμος τῆς ἱστορίας μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἑγέλου γίνεται λογικὴ τῆς ἱστορίας. Ὅλοι — καὶ αὐτὸς ὁ Θεὸς — παίζουσι τὸν ρόλον τῶν εἰς τὰ ἱστορικὰ φαινόμενα μὲ διαλεκτικὴν τάξιν. Ἱστορία εἶναι οἱ λογικοὶ τρόποι, διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἄνθρωπος σκέπτεται. Ἡ φύσις εἶναι

2. Πρβλ. Κ. Λογοθέτην, ἐνθ' ἄν. σελ. 70.

3 Βλ. Κ. Λογοθέτην, ἐνθ' ἄν. σελ. 74.

καὶ αὐτὴ λογικὴ, ὅμως δὲν κινεῖται οὔτε ἔχει αὐτοσυνείδησιν ἄνευ τῆς δυναμικῆς πορείας τῆς ἐννοίας. Ἡ φύσις εἶναι τὸ ἀπολιθωμένον πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἢ ἑτέρα ὄψις τῆς ἰδέας. Ὁ ἄνθρωπος καὶ ὁ Θεὸς γίνονται διὰ τῆς θεωρίας. Πρὶν γίνῃ εἶναι αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν καὶ ὅταν γίνῃ εἶναι αὐτὸς δι' ἑαυτὸν. Τὸ Ἀπόλυτον εἰς τὴν ἐγγελιανὴν φιλοσοφίαν δὲν εἶναι τετελειωμένη καὶ ὠρισμένη ἐννοία, ἀλλ' ἐξελλίσσεται καὶ ὀλοκληροῦται ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ χρόνου. Διὰ τοῦ Ἐγέλου κινεῖται ὁ λόγος τοῦ ΚΑΝΤ εἰς μίαν δυναμικὴν διάστασιν. Τὸ πνεῦμα ἱστορικοποιεῖται οὐχὶ κατ' ἀσυνάρτητον τρόπον, ἀλλὰ διαλεκτικῶς. Ἀπώτερος σκοπὸς εἶναι ἡ αὐτοσυνειδησία του⁴. Τὸ πνεῦμα δὲν ὑπάρχει μετὰ τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ πρὸ αὐτῆς, εἶναι δὲ διαρκῶς παρὸν ἐν αὐτῇ. Ἡ δυναμικὴ ἐκδίπλωσις τοῦ πνεύματος, ὅπως ἔγινε εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Ἐγέλου, καλύπτει ὅλην τὴν ἱστορίαν. Οἱ πολιτισμοὶ εἶναι αἱ διάφοροι μορφαί, τὰς ὁποίας λαμβάνει τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα, διὰ νὰ γίνῃ τὸ εἶναι ὑποκείμενον.

Ἡ πεπερασμένη καὶ ἀτελής ἐννοία κρύπτει ἐν ἑαυτῇ τὴν ἀντίθετον ἐννοίαν, τὴν ἄρνησιν. Ἡ ἄρσις ὅμως τῆς ἀρνήσεως διὰ τῆς ἀντιθέτου ἐννοίας δημιουργεῖ τὴν ἐνότητα, τὴν σύνθεσιν. Ἡ σύνθεσις ὅμως αὕτη δὲν εἶναι τελικὴ καὶ ἄγει εἰς ἀνωτέρας διαρκῶς συνθέσεις. Ἡ ἀντίφασις καὶ ἡ ἀντίθεσις αὕτη τῶν ἐννοιῶν διέπει τὸν κόσμον. Ἐν τέλει οὐδὲν ἀπόλλυται, ἀλλ' ὅλα συνεννοῦνται εἰς ἀνωτέρας ἐννοίας. Τὸ ὄν εἶναι ἡ καθαρὰ ἐννοία. Ἡ θέσις ὅμως τῆς ἐννοίας ταύτης ὡς ὑπάρξεως αὐτῆς καθ' ἑαυτήν, πρὶν προβληθῆ εἰς τὸν κόσμον, εἶναι καθαρὰ μεταφυσικὴ καὶ δογματικὴ θέσις. Ὁ Ἐγγελος τὴν ὀνομάζει καθαρὸν εἶναι. Ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν θεθαίως—συμπληροῦμεν ἡμεῖς—ὅτι δὲν ἔχει οὐδεμίαν γνωσιολογικὴν ἢ ὄντολογικὴν σημασίαν. Τὸ εἶναι καθ' ἑαυτὸ τοῦ Ἐγέλου δὲν ἔχει οὐσίαν. Τὸ εἶναι ὅμως δι' ἑαυτὸ εἶναι ἡ οὐσία, ἡ διαλεκτικὴ κίνησις καὶ ἡ ἐπιστροφή. Ἡ λογικὴ ἰδέα ὡς ζῶσα ἐννοία εἶναι ἡ θάσις καὶ ἡ ἐνδοτάτη οὐσία τῶν φαινομένων. Ὁ κόσμος ὡς φύσις καὶ ὡς πνεῦμα εἶναι ἡ λογικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας. Ἡ ἐννοία καθ' ἑαυτήν εἶναι ἀτελής. Ἡ μετάστασις εἰς τὴν ἐναντίαν αὐτῆς ἐννοίαν καὶ ἡ ἄρνησις τῆς ἐναντίας διὰ συνθέσεως δημιουργοῦν τὸ δυναμικὸν ὄν. Τὸ δυναμικὸν ὄν θεθαίως σημαίνει ὅτι ἡ τελικὴ ἀλήθεια εἶναι ἀκατόρθωτος. Ὅσον καὶ ἐὰν προχωρῇ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, θὰ θέτῃ τελειότερας δυναμικὰς συνθέσεις, χωρὶς ποτὲ νὰ κατορθώσῃ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν τελικὴν σύνθεσιν.

4. Πρβλ. καὶ Δημήτριον Μούκανον, Τὸ πρόβλημα τῆς ἀξίας εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς πράξεως, ἐνθ' ἀν. σ. 30 ὑποσ. 7, 8.

Ἡ δυναμικότης ὅμως αὕτη τοῦ θεωρητικοῦ νοῦ δὲν εἶναι αὐθαίρετος, ἀλλ' ἀντίστοιχος ἐκδήλωσις τῆς δυναμικότητος καὶ τῆς κινήσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ μεταφυσικὴ παραδοχὴ τοῦ Ἐγέλου ὑπείσρχεται καὶ ἐδῶ μὲ τὴν ἄποψιν ὅτι ἡ κίνησις τῶν πραγμάτων ἔχει ἐντὸς αὐτῆς τὸν νόμον τῆς διαλεκτικῆς, ἥτοι θέσιν - ἀντίθεσιν - σύνθεσιν. Τοῦτο θεβαίως τὸ σφάλμα τοῦ Ἐγέλου θὰ ὀδηγήσῃ περαιτέρω εἰς τὸν διαλεκτικὸν ὑλισμὸν. Διότι ἅπαξ καὶ ἡ διαλεκτικὴ εἶναι ιδιότης τῶν πραγμάτων, δυνάμεθα νὰ προκατασκευάσωμεν τὴν λογικὴν τῆς μελλούσης ἱστορίας. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἄλλως τε ἐστηρίχθη ὁ MARX. Ἡ πραγματικότης εἰς τὸν Ἐγελον ἔγινε ἐνέργεια καὶ ἔλλογος ἀνάγκη. Διὰ τῆς διαλεκτικῆς ὅλα τὰ πεπερασμένα γίνονται βαθμίδες καὶ μέρη τῆς ιδέας. Ἡ ιδέα θεβαίως εἰς τὴν αὐτοέκφρασίν της εἶναι συνυφασμένη μὲ τὴν φύσιν. Ἡ ιδέα ὡς πρότερον τῆς φύσεως καὶ ἡ φύσις ὡς ἀπολιθωμένον πνεῦμα ἀνεξάρτητον τῆς ιδέας δὲν ἔχουν οὐδεμίαν ὄντολογικὴν σημασίαν. Ἐπομένως ὁ κόσμος δὲν εἶναι αἰτιοκρατικῶς ὕστερος τῆς ιδέας οὔτε θεβαίως ἡ ιδέα ἤρτηται ἐκ τῆς πεπερασμένης φύσεως, ἂν καὶ ἡ φύσις εἶναι κατὰ τὸν Ἐγελον μερικὴ ἐκδήλωσις τῆς ιδέας. Ὁ Ἐγελος προσπαθεῖ νὰ ἄρθῃ πέρα τῆς φιλοσοφικῆς ἀντινομίας ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου. Εἰς τὴν προσπάθειάν του ὅμως ταύτην ἂν καὶ εἶναι πολὺ λογικός, ἐν τούτοις περιπίπτει εἰς τὴν μεταφυσικὴν καὶ τὸν δογματισμὸν.

Ἡ φύσις εἶναι ὁ χῶρος, ἐνθα πραγματοποιῶνται ἡ λογικὴ ἔννοια, εἶναι ἡ ιδέα εἰς τὸ ἑτέρως εἶναι αὐτῆς. Ἐδῶ πραγματοποιῶνται ἡ ἔννοια, ἀλλ' ἡ φύσις δὲν νοεῖ ταύτην. Ἡ ιδέα ἐκπίπτει καὶ γίνεται φύσις, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀνυψοῦται εἰς συνειδητὸν πνεῦμα. Φύσις ἄρα εἶναι ὁ ἔλλογος κόσμος, ὁ ὁποῖος πραγματοῖ τὴν ιδέαν. Τὸ σύμπαν κατὰ τὸν Ἐγελον θεωρεῖται τέλειον σύστημα καὶ ἐρμηνεύεται τελολογικῶς, ἐφ' ὅσον παράγεται ἐκ τῆς δυναμικῆς ἐννοίας καὶ τῆς λογικῆς ἀνάγκης. Ἡ μεγαλειώδης ὅμως αὕτη μεταφυσικὴ τοῦ Ἐγέλου δὲν ἐπέζησε πολὺ, παρ' ὅλον ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν της ἐγνώρισε πραγματικὴν ἀποθέωσιν. Ἡ σύγχρονος φυσικὴ μὲ τὴν κατάρριψιν τῶν μηχανιστικῶν ἀντιλήψεων περὶ φύσεως κατέρριψε καὶ τὸ μεταφυσικὸν σύστημα τοῦ Ἐγέλου καὶ τὰς ἀπόψεις του περὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως. Ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως ὀδηγεῖ τελικῶς εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πνεύματος. Τὸ πνεῦμα ἀποκτᾷ τὴν ἐνότητά του, ὅταν ἡ ιδέα ἐκ τῆς φύσεως ἔρχεται εἰς αὐτεπίγνωσιν τοῦ ἑαυτοῦ της. Ἐδῶ παρατηρεῖται ἡ στροφή τοῦ πνεύματος εἰς ἑαυτὸ καὶ ἡ ἀναζήτησις τοῦ εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ. Ὁ ἄνθρωπος ἔπειτα ἀπὸ ὅλα τὰ πολιτιστικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ δημιουργήματά του,

ἔπειτα δηλαδή ἀπὸ τὴν ἔξοδόν του πρὸς τὴν φύσιν, ἐπιστρέφει εἰς τὸ ὑποκείμενόν του διὰ νὰ κατανοήσῃ ὅλην τὴν γνωστικὴν καὶ δημιουργικὴν του πορείαν. Ἐδῶ ἀκριβῶς τίθεται καὶ ἡ ὄντολογικὴ προβληματικὴ. Ἡ ἐπάνοδος αὕτη τοῦ πνεύματος εἰς ἑαυτό, ἦτοι ἡ θέσις τῆς πρωταρχῆς τοῦ λόγου, εἶναι ἡ ἀληθῆς οὐσία τοῦ ὄντος. Τὸ πνεῦμα εἶναι τότε μόνον ἀληθινόν, ὅταν κατανοῇ τὸν ἑαυτόν του καὶ τὰς ἐννοίας του, ὅταν δηλαδή γίνεται αὐτοσυνείδητον ὑποκείμενον.

Δύο εἶναι αἱ μεγάλαι στιγμαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, ὅπου τὸ πνεῦμα ἔφθασε εἰς τὴν αὐτοσυνειδησίαν του καὶ ἔθεσε εἰς τὴν ὀρθότητά του τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος. Ἡ μία εἶναι ὁ Σωκράτης καὶ ἡ πλατωνικὴ φιλοσοφία εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἡ ἄλλη εἰς τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν ὁ ΚΑΝΤ. Ὁ λόγος ἐδῶ νοεῖ ἑαυτόν. Τὴν ἐπιστροφήν ὅμως ταύτην τοῦ πνεύματος εἰς ἑαυτό ὁ Ἐγγελος τὴν κάμνει ὄχι πνεῦμα τῆς φιλοσοφίας, ὅπως ἔπραξαν ὁ Πλάτων καὶ ὁ ΚΑΝΤ, ἀλλὰ πνεῦμα ὀλοκλήρου τῆς ἱστορίας. Ἡ δυναμικὴ ἐννοία ὑπάρχει ἐδῶ ὡς ἱστορία. Ἐδῶ ὅμως ὁ Ἐγγελος μὲ τὰς μεγαλειπηθόλους σκέψεις του εἰσῆλθεν εἰς τὴν μεταφυσικὴν. Ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ πνεύματος γίνεται μὲν εἰς τὸν ἄνθρωπον (ὑποκειμενικὸν πνεῦμα), ἀλλὰ γίνεται καὶ εἰς τὰς ἀνθρωπίνους κοινωνίας (ἀντικειμενικὸν πνεῦμα). Ἡ αὐτοσυνειδησία ὅμως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν κοινωνιῶν θέτει καὶ τὴν αὐτοσυνειδησίαν τοῦ Θεοῦ (ἀπόλυτον πνεῦμα). Ἡ αὐτοσυνειδησία τοῦ ἀνθρώπου, αἱ πολιτεῖαι καὶ οἱ πολιτισμοί, εἶναι αἱ μορφαί, τὰς ὁποίας διατρέχει τὸ παγκόσμιον πνεῦμα, διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ τοῦτο εἰς αὐτοσυνειδησίαν. Ἐπομένως τί ἄλλο ἀπομένει παρὰ ὅτι ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τῆς λογικῆς ; Ἡ παγκόσμιος ἱστορία ἀναπτύσσεται λογικῶς καὶ ἀποκαλύπτει τὸ ὄν. Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ αὐτοσυνειδησία τῆς λογικῆς ἱστορίας εἶναι ἡ ὑπαρξις τοῦ ὄντος.

Οἱ ἄνθρωποι νομίζουν εἰς τὴν ἱστορίαν ὅτι ἐπιτελοῦν τὰς ὁρμάς καὶ τὰ πάθη των, πλὴν ὅμως εἶναι ὄργανα, διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὄντος τὸ παγκόσμιον πνεῦμα καὶ ἡ ἐλευθερία. Πρωταγωνισταὶ εἶναι τὰ κοσμοϊστορικὰ ἄτομα. Αὕτη εἶναι ἡ θεωρία τοῦ Ἐγγελοῦ περὶ τῆς πανουργίας τῆς λογικῆς. Ἄτομα καὶ λαοὶ ἐπιδιώκοντες τὴν πραγμάτωσιν τῶν συγκεκριμένων σκοπῶν των εἶναι συγχρόνως μέσα καὶ ὄργανα διὰ τὴν πραγμάτωσιν ὑψηλοτέρου σκοποῦ. Εἰς τὰς χεῖρας τῶν μεγάλων ἀνδρῶν εὐρίσκεται τὸ πεπρωμένον τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ λαοί, οἱ πολιτισμοὶ καὶ τὰ πρόσωπα ἀποθνήσκουν, ἀλλὰ τὸ παγκόσμιον πνεῦμα ὑφίσταται καὶ συνεχῶς πραγματοποιῆται ὡς ὄν. Τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα ὡς ὄν δὲν εἶναι ἀ-

φηρημένη ένότης καὶ ταυτότης, ἀλλὰ διαλεκτικὴ πορεία. Τὸ πεπερασμένον εἶναι μία ὄψις τοῦ ἀπολύτου πνεύματος.

Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἰδέα ὡς κίνησις πρὸς τὸ πεπερασμένον, ἄρνησις αὐτοῦ καὶ ἐπιστροφή εἰς ἑαυτόν. Ἄνευ τοῦ πεπερασμένου κόσμου ὁ Θεὸς δὲν εἶναι Θεός. Ἡ βασικὴ αὕτη θέσις τοῦ Ἐγγέλου ἐρμηνεύει καὶ τὴν κοσμοθεωρίαν τοῦ Χριστιανισμοῦ. Τὸ σύστημα τοῦ Ἐγγέλου εἶναι ἕν καταπληκτικὸν σύστημα, ἐφ' ὅσον κατορθώνει τὴν δυναμικὴν καὶ διαλεκτικὴν πορείαν τῆς ἰδέας νὰ τὴν ἰδῆ παντοῦ, ἦται εἰς τὴν λογικὴν, τὴν φύσιν, τὸ ὑποκειμενικόν, ἀντικειμενικόν καὶ ἀπόλυτον πνεῦμα. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἡ θέσις, ἡ ὁποία ἐξέρχεται ἑαυτῆς καὶ προβάλλεται ταυτοχρόνως διὰ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ ὡς κόσμος καὶ ὡς πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ. Ἡ προβολὴ αὕτη εἶναι ἡ ἀντίθεσις. Τὸ μόνον σφάλμα ἐδῶ εἶναι ὅτι ὁ Ἐγγελος, ὢν καὶ ἐσπούδασε θεολογίαν, δὲν γνωρίζει ὅτι ἡ ἔξοδος αὕτη τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν κόσμον διὰ τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἀναρχος καὶ αἰώνιος γεγεννημένη κατὰ τὸ δόγμα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων. Ἡ ἀντίθεσις λοιπόν, τὴν ὁποίαν διαβλέπει ὁ Ἐγγελος εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου, εἶναι ἔτι παλαιότερα καὶ ἀνάγεται εἰς τὸ μυστήριον τῆς αἰωνιότητος τοῦ Θεοῦ. Ἡ αὐτόματος σκέψις τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου ἦτο ταυτοχρόνως ἔξοδος αὐτοῦ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του καὶ γέννησις ἐκ τῆς αὐτῆς οὐσίας τοῦ Λόγου, ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ κόσμου εἶναι ἡ ἀντίθεσις τοῦ Θεοῦ Πατρὸς. Τὸ σφάλμα ὁμως τοῦ Ἐγγέλου ἐδῶ ἔγκειται εἰς τοῦτο τὸ σημεῖον : Ὁ Ἐγγελος τὴν ἀντίθεσιν ταύτην τοῦ Υἱοῦ Θεοῦ θεωρεῖ ὡς μερικὴν καὶ πεπερασμένην ἔκφρασιν τοῦ ἀϊδίου Πατρὸς, ἐνῶ ἡ ἀντίθεσις εἶναι καὶ αὕτη καθολικὴ, ἐφ' ὅσον ὁ Υἱὸς εἶναι καὶ αὐτὸς αἰώνιος, ἀρχὴ καὶ τέλος, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς πάντοτε. Ὁ Υἱὸς δὲν εἶναι ἡ πεπερασμένη ἔκφρασις τοῦ Πατρὸς, διότι κατὰ τὸν Ἐγγελον εἰς τὸ τέλος ἀφανίζεται καὶ ὡς ὑπόστασις. Ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἕν ἐσμέν, εἶπεν ὁ Ἰησοῦς. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐγγέλου παρ' ὅλην τὴν καταπληκτικὴν τῆς ποίησιν εἶναι ἐδῶ ἀνίσχυρος ἢ μᾶλλον ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ λογικά της ὄρια. Παρὰ ταῦτα βλέπει ὁ Ἐγγελος τὴν ἀντίθεσιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου. Ὁ Χριστὸς ὁμως διὰ τῆς θυσίας αὐτοῦ καὶ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐκκλησίας ἐπαναφέρει τὸν κόσμον εἰς τὴν ἀρχικὴν μακαριότητα, ἐνώνει τὸ πεπερασμένον πνεῦμα μὲ τὸ ἄπειρον, συνδιαλλάσσει τὰς ἀντιθέσεις. Οὕτω ὁ Θεὸς Πατὴρ φθάνει εἰς ἀπόλυτον αὐτοσυνειδησίαν. Ὁ Θεὸς δηλαδὴ εἶναι Θεός, μόνον ἐφ' ὅσον γινώσκει ἑαυτόν. Ἐν ἀρχῇ εἶναι λογικὴ ἔννοια, ἐν συνεχείᾳ προβάλλει εἰς τὴν φύσιν ὡς Υἱός, τέλος δὲ ὑπερβαίνει τὴν

πεπερασμένην φύσιν καὶ ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτὸν ὡς πνεῦμα. Τὸ δόγμα τῆς Τριάδος ἐρμηνεύεται μὲ τὴν διαλεκτικὴν πορείαν τῆς Ἰδέας.

Ἔτσι μόνον ὁ Χριστιανισμὸς ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ διαδοχὴ τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων εἶναι σύμφωνος πρὸς τὴν λογικὴν παραγωγὴν τῆς Ἰδέας. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἱστορία λογική. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας γίνεται κατ' ἀναπότρεπτον ἐσωτερικὴν ἀνάγκην, ἥτοι διαλεκτικῶς. Ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐγγέλου εἶναι πλέον τὸ τέρμα τῆς διαλεκτικῆς ἀναπτύξεως τῶν φιλοσοφημάτων ὡς περιέχουσα καὶ ἀνυψοῦσα ταῦτα εἰς τὴν αὐτοσυνειδησίαν τῆς Ἰδέας. Βεβαίως ὁ κριτικὸς φιλοσοφικὸς σταχασμὸς δὲν δύναται νὰ δεχθῆ ὅτι τὰ φιλοσοφικὰ συστήματα ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς λογικὰς κατηγορίας. Ὁ Ἐγγελοῦς ἔλεγε καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ φιλοσοφία ἐτελείωσεν εἰς τὰς ἡμέρας του, ἥτοι ἡ φιλοσοφία ἔφθασε εἰς τὴν αὐτοσυνειδησίαν τῆς, ἀνεκάλυψε τὴν ἰδέαν, ἀφοῦ ἀνεχώρησε εἰς τὴν μορφήν τῆς ὅλα τὰ προηγούμενα φιλοσοφήματα, ἕκαστον τῶν ὁποίων προϋποθέτει ἀναγκαίως τὸ προηγούμενον. Τὸ νοεῖν ταυτίζεται μὲ τὸ εἶναι, ἀλλ' ὁ ὀρθολογισμὸς αὐτὸς εἶναι διαλεκτικὸς, ἥτοι φύσις ἄνευ πνεύματος καὶ πνεῦμα ἄνευ φύσεως εἶναι πράγματα ἀδιανόητα. Πάντως ἡ κίνησις τῶν πραγμάτων ἔχει ἐντὸς τῆς τὸν νόμον τῆς διαλεκτικῆς. Τοῦτο βεβαίως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μείνῃ ἄνευ συνεπειῶν παρὰ τὴν ἀπόλυτον ἰδεολογίαν τοῦ Ἐγγέλου. Ἐφ' ὅσον ἡμεῖς εἴμεθα οἱ πράκτορες τοῦ ἀναμοχλεύοντος τὴν ἱστορίαν ἀπολύτου πνεύματος, ἔπεται ὅτι εἴμεθα τὸ λογικὸν πεπερασμένον πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐνῶ νομίζει ὅτι ἐνεργεῖ ἐλευθέρως, πραγματοῖ τὴν καθαρότητα τοῦ ἀπολύτου πνεύματος. Τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου πλέον εἶναι τὸ μέσον, διὰ νὰ κινηθῆ καὶ πραγματωθῆ τὸ ἀπόλυτον πνεῦμα.

Ἐδῶ ὁ Ἐγγελοῦς καθίσταται ὑπεύθυνος ἐνώπιον τῆς ἱστορίας, διότι δημιουργεῖ τὸν Μαρξισμόν. Ἄνευ τοῦ Ἐγγέλου δὲν ὑπάρχει Μαρξισμὸς. Ἐφ' ὅσον ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μέσον καὶ ὄργανον, τί χρειάζεται τὸ δογματικὸν ἀπόλυτον πνεῦμα τοῦ Ἐγγέλου ; Ἡ ἰδέα δὲν εἶναι τὸ ἐλατήριον τῆς ἱστορίας, διότι ἡ συνείδησις τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτᾶται καὶ διακαθορίζεται ἀπὸ τὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς καταστάσεις. Δὲν ἄγουν αἱ ἰδέαι τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὰς οἰκονομικὰς συνθήκας. Οἱ ἄνθρωποι εἰσέρχονται εἰς καθωρισμένας καὶ ἀναγκαίας σχέσεις παραγωγῆς ἀνεξαρτήτους τῆς θελήσεώς των. Ὁ τρόπος τῆς οἰκονομικῆς διαρθρώσεως τῆς κοινωνίας προσδιορίζει τὴν κοι-

νωνικήν, πολιτικήν καὶ πνευματικήν διαδικασίαν τῆς ζωῆς. Κατὰ τὸν MARX ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου εὐρίσκεται εἰς τὴν κοινωνικότητά του καὶ ἐν αὐτῇ ἱκανοποιεῖ τὸ σύνολον τῶν βασικῶν ἀναγκῶν του. Ὁ MARX ἐδῶ στενεύει τὸ νόημα τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους (ὁ ἄνθρωπος ζῶν πολιτικόν). Ἡ ἰδεολογία τῶν τάξεων εἶναι τὸ προϊόν τῶν σχέσεων τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἀνταλλαγῆς, ἥτοι τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων τῆς ἐποχῆς. Ἡ συνείδησις ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸν τρόπον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀναγκαιότητα. Ὁ ἀπώτερος σκοπὸς θεθαίως δὲν εἶναι θεωρητικὸς, ἀλλὰ πρακτικὸς, ἥτοι ἡ μεταμόρφωσις τοῦ κόσμου. Ἡ ἀντικειμενικὴ πραγματικότης ἐπηρεάζει ἐξ ὀλοκλήρου τὴν συνείδησιν. Ἡ ὕλη ἄνευ κινήσεως εἶναι ἀδιανόητος ὡς καὶ κίνησις ἄνευ ὕλης. Ἡ διαλεκτικὴ τῆς σκέψεως εἶναι μόνον ἀντικατοπτρισμὸς τῆς διαλεκτικῆς τῆς ὕλης. Διὰ τὸν MARX ὁ κόσμος τῶν ἰδεῶν εἶναι μόνον ὁ ὕλικὸς κόσμος, ὁ ὁποῖος μεταφέρεται καὶ ἐρμηνεύεται μέσα εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ διαλεκτικὴ λοιπὸν εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῶν γενικῶν νόμων τῆς κινήσεως τόσο τοῦ κόσμου ὅσον καὶ τῆς σκέψεως, εἶναι ἡ μελέτη τῶν ἀντιφάσεων εἰς αὐτὴν τὴν οὐσίαν τῶν πραγμάτων. Τὰ πράγματα κλείουν ἐντὸς των τὴν ἀντίθεσιν, ἡ δὲ πάλιν τῶν ἀντιθέσεων προκαλεῖ τὴν κίνησιν. Ὁριστικὴ καὶ ἀπόλυτος ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει. Ὁ HEGEL καὶ ὁ MARX τελειώνουν τὴν διαλεκτικὴν εἰς τὸν ἑαυτὸν των. Τί θὰ γίνῃ ὁμως ἔπειτα ; Δὲν ὑπάρχει ἀντίθεσις καὶ νέα σύνθεσις ; Ὁ MARX δὲν ἐπροβληματίσθη ἐπ' αὐτοῦ. Οὔτε κἀν ἠρνήθη τὴν διαλεκτικὴν τοῦ HEGEL, διότι εἶναι ἡ ἴδια, μόνον ποὺ εἰς τὴν θέσιν τοῦ πνεύματος ἔχομεν τὴν ὕλην. Τοῦτο ὁμως δὲν εἶναι καὶ σπουδαῖον, διότι ἡ διαλεκτικὴ καὶ οἱ νόμοι τῆς ὑπάρχουν ὅπως εἰς τὸν Ἑγελον. Καὶ ὁ MARX καὶ ὁ HEGEL ἀντιθέτως πρὸς τὴν διαλεκτικὴν διατείνονται ὅτι ἐκπροσωποῦν τὴν ἀλήθειαν.

Αἱ καταστάσεις αὗται ἀναπτύσσονται κατ' ἀναπότρεπτον λογικὴν καὶ διαλεκτικὴν ἀνάγκην, ὡς ἐδίδαξε καὶ ὁ Ἑγελος, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ὁ κινητήριος μοχλὸς ὀλοκλήρου τῆς ἱστορίας εἰς τὸν Μάρξ δὲν εἶναι πλέον ἡ ἀφηρημένη ἰδέα, ἀλλ' ἡ συγκεκριμένη οἰκονομικὴ κατάστασις, ἡ ἐργασία. Αὐτὴ κινεῖ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἱστορίαν κατὰ τὸ τριαδικὸν διαλεκτικὸν σχῆμα. Ἡ ἀναμόχλευσις τῆς κοινωνίας καὶ ἡ διαλεκτικὴ τῆς ἀνάπτυξις γίνεται μέσῳ τῆς ἐργασίας. Ὁ ἐγελιανισμὸς ἐδῶ τοῦ MARX ἀναφέρεται εἰς τὰς κοινωνικὰς τάξεις, εἰς τὴν ἐμπέδωσιν κοινωνικῆς καὶ οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Ἡ διαλεκτικὴ πορεία εἶναι

ἡ ἰδία, μόνον πού εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἀπολύτου πνεύματος εἰσάγει ὁ Μάρξ τὴν ὑπεραξίαν τῆς ἐργασίας. Ἡ ἀξία καὶ ἡ ὑπεραξία εἶναι ἐντὸς τῆς ἱστορίας. "Ὅλαι αἱ ἠθικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀρχαὶ ἔχουν ὑποκατασταθῆ ἀπὸ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ κριτήρια. Ἴδου ὁ ἐπιστημονικὸς ὕλισμὸς τοῦ Μάρξ. Ἡ ἱστορία εἶναι οἰκονομικὸς ἀγὼν, ἀγὼν τῶν τάξεων. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λογικὸς πυρὴν τῆς διαλεκτικῆς, τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν Μάρξ ὁ "Εγγελοσ ἔκαμε μυστικισμὸν καὶ μεταφυσικὴν. "Ὅ,τι προέχει ἐδῶ εἶναι ἡ ὕλη καὶ ὄχι ἡ ἰδέα. Ἡ θέσις τῆς κοινωνικῆς δραστηριότητος τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ ἐργασία, ἡ ὁποία κατὰ τὸν ENGELS εἶναι ὁ πρωταρχικὸς καὶ βασικὸς ὅρος κάθε ὑπάρξεως. Ἡ παραγωγή τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν μετὰ τὴν ἐργασίαν ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν καὶ τὴν ἱστορικὴν ζωὴν. Ἡ παραγωγή αὕτη δημιουργεῖ καὶ τὰς ἰδέας, ἀλλὰ ταυτοχρόνως μᾶς ἀποκαλύπτει καὶ τὰς ἀγνώστους ἰδιότητας τῶν φυσικῶν ἀντικειμένων. Ἡ κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς φύσεως μᾶς ἀποκαλύπτει τὸ ὑλικὸν ὄν. Αἱ ἰδέαι δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ ἡ ἀντανάκλασις τῶν οὐσιωδῶν χαρακτηριστικῶν τῶν πραγμάτων. Ἡ γνῶσις θεωρεῖται ὑπὸ τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ ὡς σύλληψις τῆς κινήσεως καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῆς ὕλης⁵.

"Ὅλα ὑφίστανται συνεχῆ μεταμόρφωσιν, διαλεκτικὴν πορείαν. Ἡ πορεία αὕτη (θέσις - ἀντίθεσις — ἀρνήσις τῆς ἀντιθέσεως) εἶναι νόμος, ὁ ὁποῖος ἰσχύει κατὰ πρῶτον εἰς τὴν φύσιν καὶ τὴν ἱστορίαν καὶ κατόπιν εἰς τὸν ἄνθρωπον. Αἱ οἰκονομικαὶ καταστάσεις ἐπηρεάζουν ὅλας τὰς κοσμοθεωρητικὰς καὶ βιοθεωρητικὰς ἀντιλήψεις, ἤτοι τὰς ἰδέας περὶ ἐπιστήμης, ἠθικῆς, τέχνης κ.λ.π. Ἡ πάλη τῶν ἀντιθέσεων ἄγει εἰς τὴν ἐνότητα, ἡ ὁποία πάλιν δημιουργεῖ ἀντιθέσεις. Ἡ λογικὴ δὲν εἶναι στατικὴ, ἀλλὰ λογικὴ μεταμορφώσεων συμφώνως πρὸς ἀπαραθάτους νόμους. Ἡ οἰκονομικὴ ὀργάνωσις μιᾶς κοινωνίας εἶναι τὸ πρῶτιστον, τὸ ὁποῖον ἐπιδραῖ ἐπὶ τοῦ πνεύματος αὐτῆς. Οὕτω ὁμοίως ἡ ἀλήθεια τοῦ διαλεκτικοῦ ὕλισμοῦ ἐξαρτᾶται εἰς ἐκάστην ἐποχὴν ἀπὸ τὴν οἰκονομίαν, ἄρα εἶναι ἀλήθεια σχετικὴ πρὸς τὴν κοινωνικὴν τάξιν. Ὁ μαρξισμὸς εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἠκολούθησε τὸν A. COMTE καὶ τὴν θε-

---

5. Κυριωτέρα βιβλιογραφία : Karl Marx—Friedrich Engels, *Etudes Philosophiques*, Editions Sociales: 1947.

—H. Lefebvre, *Le Matérialisme dialectique*, 2e ed. P. U. de F. 1947.

— R. Garaudy, *La théorie matérialite de la connaissance* P.U.F. 1953.

—I. M. Bochenski, *Europäische Philosophie...* ἐνθ' ἀν. σ.σ. 73—82.

ωρίαν τῆς προόδου, κατέληξεν δὲ εἰς μίαν δογματικὴν ἀντίληψιν τοῦ ὄντος καὶ τῆς ἱστορίας. Ἐφ' ὅσον αἱ ἀπόψεις, αἱ παραστάσεις, αἱ ἰδέαι, μορφώνονται συμφώνως πρὸς τὰς παραγωγικὰς σχέσεις, ἔπεται κατὰ τὸν διαλεκτικὸν ὕλισμὸν ὅτι μὲ τὴν μεταβολὴν τῆς ἐργασίας, τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἰδιοκτησίας μεταβάλλεται καὶ ἡ συνείδησις. Ἐργασία καὶ σκέψις εἶναι νοηταὶ μόνον εἰς διαρκῆ μεταβολὴν καὶ ἀνάπτυξιν. Ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλων διὰ τῆς ἐργασίας του τὴν φύσιν μεταβάλλει καὶ τὴν ἰδίαν του τὴν φύσιν, οὕτως ὥστε ὁ τρόπος παραγωγῆς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν διακαθορίζει πλήρως τὸν πνευματικὸν του βίον.

Αἱ παραγωγικαὶ δυνάμεις καὶ αἱ σχέσεις τῶν τάξεων καθορίζουν τὰς ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων περὶ δικαίου, πολιτικῆς, ἠθικῆς, θρησκείας, φιλοσοφίας, τέχνης. Ἐφ' ὅσον ἡ τεχνικὴ ἀναπτύσσεται διαρκῶς, μεταβάλλονται ἀναλόγως πρὸς αὐτὴν καὶ αἱ ἀνωτέρω ἀντιλήψεις, ἤτοι οἱ κοινωνικοὶ ὅροι ὀρίζουν τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἐπιστήμην. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμός, ὅπως καὶ ὁ Πραγματισμός, θέτει τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ ὄν ἐντὸς τῆς κοινωνίας καὶ ὀρίζει ὡς κριτήριον τὸν κοινὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου. Βεβαίως ὁ τοιοῦτος νοῦς, ὁ κοινὸς καὶ ἀφελής, διακαθορίζεται εἰς τὴν καθημερινὴν του ζωὴν ἀπὸ τὰς παραγωγικὰς σχέσεις, ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς παράγοντας καὶ διαμορφώνει τὰς ἀντιλήψεις του περὶ κόσμου καὶ ζωῆς. Τοῦτο καὶ ἐὰν τὸ δεχθῶμεν πρὸς στιγμὴν, πάλιν δὲν εἶναι ἀπόλυτον, διότι παρατηρεῖται ὅτι καὶ εἰς τὸν κοινὸν αὐτὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου αἱ οἰκονομικαὶ σχέσεις δὲν παίζουν σπουδαῖον ρόλον, διότι θέτουν μόνον τὴν βιολογικὴν καὶ ὠφελιμιστικὴν διάστασιν, ἤτοι τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοσυντηρησίας. Πέρα ὅμως τούτου ὁ ἄνθρωπος τοῦ κοινοῦ νοῦ διακατέχεται ἀπὸ τὴν θρησκευτικὴν καὶ ἠθικὴν διάστασιν ὡς καὶ ἀπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν. Μεταξὺ τῆς τεχνικῆς καὶ τῶν διαστάσεων τούτων δὲν ὑφίσταται οὐδεμία σχέση καὶ ἐδῶ ἔγκειται τὸ σφάλμα τοῦ μαρξισμοῦ. Ἐδῶ ἰσχύει τὸ ρητόν : «Τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ». Ἡ ἐπιστήμη δὲν προῆλθεν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ καταστήσωμεν τὴν ζωὴν ἀνετωτέραν ἢ νὰ μεταβάλωμεν τὸν κόσμον, ἀλλ' εἶναι ὄραμα τῆς ἀληθείας, ἡ ὁποία ἀποδεσμεύει τὸν ἀνθρώπινον νοῦν τῆς παρουσίας τῶν πρακτικῶν ἀναγκῶν⁶.

Ὁ κοινὸς νοῦς, ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος σήμερον, αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκην νὰ ἀναπτύξῃ ἐντὸς του ὅλας τὰς διαστάσεις καὶ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ καθίσταται ὁσημέραι μεγάλη μὲ τὴν ἀλματώδη

6. Πρβλ. C. F. von Weizsacker, Συνάντησις τῶν Ἀθηνῶν 1966, σ. 208.

πρόοδον τῆς τεχνικῆς. Ὁ Μάρξ θεθαίως ἔζησεν εἰς μίαν ἐποχὴν, ἔνθα ἡ τεχνικὴ ἔφθασε εἰς τὴν ἀποκορύφωσίν της καὶ ἐσκέφθη μὲ τὰ μέτρα τῆς ἐποχῆς του. Οὕτω κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὑλικῶν ὄρων θὰ διαμορφώσῃ τελείως εἰς τὸ μέλλον τὰς πνευματικὰς μας ἀντιλήψεις. Ὁ κοινὸς ὄμως νοῦς τὸν διέψευσε κατὰ τρόπον τραγικόν, διότι καὶ δημιουργεῖ τὰς παραγωγικὰς σχέσεις καὶ διατηρεῖ τὰς πνευματικὰς ἀξίας τοῦ παρελθόντος. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο λέγομεν ἀκόμη, ὅτι ὀρθότερον καὶ ἀκριθέστερον δὲν εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος καθορίζεται ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς ὄρους, ἀλλ' ὅτι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου διακαθορίζει κατὰ τὰς ἀνάγκας του τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ κοινωνικοὺς ὄρους. Ὁ ἄνθρωπος δὲν προσαρμόζεται πρὸς τὸ περιβάλλον, ἀλλ' ἀντιπροσαρμόζει τὸ περιβάλλον πρὸς τὰς ἀνάγκας του. Τοῦτο εἶναι μία μεγάλη ἀλήθεια, τὴν ὁποίαν ποτὲ δὲν κατενόησεν ὁ μαρξισμός. Καὶ μόνον ὁ κοινὸς νοῦς — ὅταν λέγω κοινὸν νοῦν, ἐννοῶ τὸν κοινωνικὸν ἄνθρωπον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἐπιστημονικὸν νοῦν — εἶναι ἰκανὸς νὰ καταρρίψῃ τὴν μαρξιστικὴν ἐπιχειρηματολογίαν, διότι ὁ κοινωνικὸς αὐτὸς νοῦς προβάλλων τὸ πρῶτον εἰς τὴν κοινωνίαν βλέπει μὲν τὰς οἰκονομικὰς καὶ παραγωγικὰς σχέσεις, ἐντὸς τῶν ὁποίων καλεῖται νὰ ἐργασθῇ, πλὴν ὄμως ἀναπτύσσει δραστηριότητα καὶ ρυθμίζει τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν οἰκονομίαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, ἥτοι κατὰ τὰς βιολογικὰς καὶ ὠφελιμιστικὰς του ἀνάγκας. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ νοῦς εἶναι ἐκεῖνος, ὁ ὁποῖος διακαθορίζει πλήρως τὸ κοινωνικὸν καὶ οἰκονομικὸν περιβάλλον, ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀναγκάζει τὸ περιβάλλον νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς αὐτόν. Οὕτω ἡ οἰκονομία καὶ ἡ τεχνικὴ γίνονται πνευματικὰ δημιουργήματα. Ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου παίζει ἐδῶ τὸν πρωτεύοντα ρόλον.

Αἱ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι θεθαίως παίζουν καὶ αὐταὶ ρόλον, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀντιθέσεις τοῦ νοῦ, ἥτοι ἡ ὕλη τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ διαρθρώσῃ ὁ νοῦς. Τὸ κριτήριον ὄμως ἐπαφίεται εἰς τὸν νοῦν. Ὁ Μάρξ ἔκαμε δογματικῶς ἀντιστροφὴν τῶν ὄρων καὶ ἐθεώρησε τὸν νοῦν ὡς παράγωγον τῶν οἰκονομικῶν ὄρων. Οἱ οἰκονομικοὶ ὄμως ὄροι εἶναι δημιουργήματα τοῦ νοῦ καὶ συνεχῶς ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου διαμορφώνει μὲ τὴν ἐνεργητικότητά του τὸν κόσμον καὶ τὴν κοινωνίαν. Τὴν διαλεκτικὴν τοῦ νοῦ ὁ Μάρξ ὑπέλαθεν ὡς διαλεκτικὴν τῆς ὕλης καὶ τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων. Ὑπαίτιοι τῆς ἀντιλήψεως ταύτης δύνανται νὰ θεωρηθοῦν ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ μεγάλη τεχνικὴ ἀνάπτυξις, ἡ ὁποία ὅταν ἐνεφανίσθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Μάρξ, ἐφάνη ὅτι κατεκρήμνισε τὰ πάντα, ἀφ' ἑτέρου δὲ

ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Ἐγγέλου, ἡ ὁποία εἶχε γίνει μία ἀπόλυτος δογματικὴ ἰδεολογία. Σήμερον ἡ ἐποχὴ μας ἔχει φθάσει εἰς τὸ σημεῖον τῆς ἰσορροπίας της καὶ ἔχει κατανοήσει καὶ τὸν ἀπόλυτον δογματισμὸν τοῦ Μάρξ. Σήμερον ἔχει καταστή πλέον κοινὴ συνείδησις ὅτι ἡ διαλεκτικὴ οἰκονομικῶν παραγόντων καὶ πνεύματος, τὴν ὁποίαν τόσον ὑπεστήριξεν ὁ Μάρξ, εἶναι φαινομενικὴ καὶ ὄχι πραγματικὴ. Βεβαίως ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ οἰκονομία ἐξελίσσονται καὶ παρακολουθοῦν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐπιστήμης, τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι τὸ φιλοσόφημα τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ἀπηρχαιωμένον ἀπὸ τὰ σύγχρονα φιλοσοφήματα. Τὸ ἀντίθετον ἀκριβῶς συμβαίνει, ἤτοι τὰ σύγχρονα φιλοσοφήματα δὲν δύνανται νὰ συγκριθοῦν, παρὰ τὴν φιλοσοφικὴν σημασίαν τὴν ὁποίαν ἔχουν, πρὸς τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφήματα. Τὰ ἀρχαῖα φιλοσοφήματα ὅπως καὶ ἡ ἀρχαία τέχνη καὶ ἡ ἀρχαία ἠθικὴ εἶναι κλασσικὰ καὶ ἀναγνωρίζονται ἀπὸ κάθε μεταγενεστέραν ἐποχὴν. Ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς δὲν κατῴρθωσε νὰ μηδενίσῃ τὴν ἀξίαν των. Οὔτε ἡδυνήθη ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ οἰκονομία νὰ διαμορφώσῃ καὶ μεταβάλλῃ τὰς ἀντιλήψεις μας περὶ τῆς ἀξίας τῶν κλασσικῶν δημιουργημάτων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Χριστιανισμὸς, ὁ ὁποῖος εἰσέρχεται εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς θίωμα παράδοξον, παρὰ τὴν πρόοδον τῆς τεχνικῆς καὶ τῆς οἰκονομίας εὐρίσκει σήμερον εἰς μίαν διάστασιν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὴν ἀξιολογικὴν του δικαίωσιν.

Πάντα ταῦτα σημαίνουν ὅτι διαφορετικὸν εἶναι τὸ ἔργον τῆς τεχνικῆς καὶ διαφορετικὸν τὸ ἔργον τοῦ πνεύματος. Δὲν ὑφίσταται μεταξύ των αἰτιοκρατικὴ σχέσις, ὅπως τὴν ἐξέλαθεν δογματικῶς ὁ Μάρξ καὶ διείδεν εἰς αὐτὴν τὴν κίνησιν καὶ τὴν ὑπαρξιν τῆς ὕλης, τὴν διαλεκτικὴν τῶν παραγωγικῶν μέσων. Ἡ μόνη σχέσις, ἡ ὁποία ὑφίσταται καὶ ἡ ὁποία καταρρίπτει τὸν διαλεκτικὸν ὕλισμὸν, εἶναι ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου διακαθορίζει τοὺς κοινωνικοὺς καὶ οἰκονομικοὺς παράγοντας, ὁ νοῦς δημιουργεῖ τὴν τεχνικὴν. "Ἄνευ τοῦ πνεύματος δὲν ὑπάρχει οὔτε τεχνικὴ οὔτε παραγωγή τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν διὰ τῆς ἐργασίας οὔτε διαλεκτικὴ τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων. Τὴν διαλεκτικὴν τὴν ὁποίαν ἀναζητεῖ ὁ MARX καὶ ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμὸς ἔξω εἰς τὰ πράγματα, πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσῃ εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου.

Ὁ διαλεκτικὸς ὕλισμὸς διὰ νὰ ἀποφύγῃ κάπως τὴν μηχανικὴν ἐρμηνείαν, τὴν ὁποίαν τοῦ προσάπτουν, ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ διαλεκτικὴ τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων δὲν γίνεται μόνη της, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς. Τοῦτο ὅμως σημαίνει καὶ τὴν παρουσίαν τοῦ πνεύματος εἰς τὸν διακαθορισμὸν τῆς ὕλης. Ὁ

διαλεκτικός ύλισμός κατὰ δογματικὸν τρόπον ἀρνεῖται νὰ τὴν ἀναγνωρίσῃ, ἀν καὶ ἀναγκάζεται νὰ τὴν παραδεχθῇ. Αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις ρυθμίζονται καὶ κινουῦνται, ὅπως τὰς κινεῖ ὁ νοῦς. Ἄρα τὴν ἱστορίαν κινεῖ ὁ νοῦς καὶ ὄχι ἡ ὕλη. Ἡ ἐργασία ἄλλως τε καὶ αἱ παραγωγικαὶ σχέσεις εἶναι δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ καὶ κινεῖ τὴν ἱστορίαν. Ὁ διαλεκτικός ύλισμός ἀφοῦ παραθεωρεῖ τὸν θεμελιώδη τοῦτον παράγοντα τοῦ νοῦ, πίπτει καὶ εἰς δεῦτερον δογματισμόν, ἥτοι προκατασκευάζει κατὰ τρόπον μεσαιωνικὸν τὴν ἱστορίαν, ἡ ὁποία ἔχει ἔσχατον σκοπὸν. Δὲν εἰσερχόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν κριτικὴν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας τοῦ ύλισμοῦ. Σκοπὸς μας εἶναι νὰ ἴδωμεν τὴν ὄντολογικὴν του προβληματικὴν. Καὶ ἡ ὄντολογικὴ του προβληματικὴ εἶναι, ὡς εἶδομεν, ἄνευ ἐρεισμάτων. Διότι τὸ ὄν δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἐργασία οὔτε οἱ οἰκονομικοὶ παράγοντες οὔτε αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις. Τὸ ὄν εἶναι ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος διακαθορίζει τὴν ὕλην αὐτὴν, τὴν διακαθορίζει καὶ τὴν προσαρμόζει πρὸς τὰς ἀνάγκας του, πέραν ὅμως τούτου προχωρεῖ καὶ δημιουργεῖ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν γνῶσιν, ἐνθα ἀναθλύζει εἰς θάθος καὶ εἰς πλάτος πλέον τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος.

Ὁ διαλεκτικός ύλισμός ἔκαμε καὶ τοῦτο τὸ φοβερὸν λάθος, ὅτι τὴν ἐπιστήμην ἐθεώρησε ἀπορρέουσαν ἀπὸ τοὺς οἰκονομικοὺς καὶ κοινωνικοὺς παράγοντας. Ἡ καθαρὰ ὅμως γλῶσσα τῆς ἐπιστήμης ἔχει ἀφήσει πρὸ πολλοῦ ὀπίσω τῆς τὸν διαλεκτικὸν ύλισμόν καὶ τὴν ἐξωτερικὴν σκοπιμότητα, ἡ ὁποία τὴν ὑπέτασσε δουλικῶς εἰς τὴν οἰκονομίαν καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ τὰς ἀντιλήψεις τοῦ κοινοῦ νοῦ. Ἡ ἐπιστήμη σήμερον εἰς τὴν προβληματικὴν τῆς ἔχει ὁδηγὸν μόνον τὸν καθαρὸν λόγον, τὴν καθαρὰν μαθηματικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν συνείδησιν, διότι σκοπὸς τῆς εἶναι νὰ ἀνεύρῃ τὸ μυστήριον τοῦ κόσμου. Ὁ λόγος εἶναι ἐδῶ ἀπόλυτος δεσπότης, ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι κυρίαρχος, τὸ οἰκοδόμημα τῆς ἐπιστήμης καταπληκτικόν. Μόνον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἐρευνηθῇ τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος. Ἡ μαρξικὴ προβληματικὴ τοῦ ὄντος ὑπέπεσεν εἰς τὰ ἴδια λάθη, διὰ τὰ ὁποῖα ἠλέγξαμεν εἰς ἕτερον κεφάλαιον τῆς μελέτης μας ταύτης τὴν ὄντολογίαν τοῦ Πραγματισμοῦ καὶ τοῦ κοινοῦ νοῦ. Ὁ καθαρὸς λόγος, ὁ ὁποῖος ἐρευνᾷ τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, ἔχει κατὰ τὸν μαρξισμόν τὴν προέλευσιν ἀπὸ τὴν ἐργασίαν καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς παράγοντας, πράγμα τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἀπεδέχθη ἡ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ συνείδησις. Ὁ καθαρὸς λόγος τῆς ἐπιστήμης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτύσσεται ἐντὸς τῆς ἀναγκαιότητος τῆς κοι-

νωνίας ως προϊόν αυτής. Ἡ ἰδέα, ἐδείξαμεν ἡμεῖς εἰς προηγουμένης ἀναλύσεις, εἶναι προϊόν μιᾶς καθαρᾶς διανοητικῆς ἐργασίας, ἢ ὅποια ἀναφέρεται πρὸς τὸν ἀντικειμενικὸν κόσμον καὶ ἐν τῇ συμφωνίᾳ μετ' αὐτοῦ θέτει τὸ πρόβλημα τοῦ ὄντος. Ὁ μαρξισμὸς ἐξαρτᾷ τὴν ἰδέαν ἀπὸ τὰς συνθήκας ὑπάρξεως τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἢτοι ἀπὸ τὰς παραγωγικὰς σχέσεις. Αἱ παραγωγικαὶ ὁμῶς σχέσεις ἔχουν διακαθορισθῆ ἀρχικῶς ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἰδέας τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδὴ τοῦ πνεύματος, ἐπομένως δὲν ἔχουν ὑλικὴν αἰτίαν. Ἡ ἀναγκαιότης τῶν παραγωγικῶν σχέσεων εἶναι ἀναγκαιότης τοῦ νοῦ, τὴν ὅποιαν ὁ ἴδιος θέτει ἐντὸς τῆς κοινωνίας, καὶ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἡ γνῶσις ἐπομένως οὐδόπως προέρχεται ἀπὸ τὰς ἀνάγκας τῆς παραγωγῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν προήρχετο ἀκόμη, τότε πῶς ἐξηγεῖ ὁ μαρξισμὸς τὴν γενικὴν τάσιν ὅλων τῶν ἀνθρώπων πρὸς μάθησιν, τὰς μεγάλας ἀνακαλύψεις τῆς ἐπιστήμης, αἱ ὅποια ἔγιναν ἀπὸ καθαρῶς θεωρητικὸν διαφέρον; Ἡ τεχνικὴ πραγματοποιεῖται πάντοτε μέσῳ σκεπτομένων ἀνθρώπων, ἐπομένως τὸ πνεῦμα εἶναι τὸ πρότερον. Ἡ σκέψις εἶναι πάντοτε ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς. Βεβαίως μία πολιτικὴ ἰδεολογία μεσκοπιμότητα ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν τρόπον παραγωγῆς καὶ τὰς κοινωνικὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων, ἢτοι εἶναι στενῶς συνυφασμένη πρὸς τὴν διαδικασίαν τῆς ὑλικῆς ζωῆς. Τοιαύτη ὁμῶς ἰδεολογία δὲν ἔχει δι' ἡμᾶς γνωσιολογικὴν καὶ ὄντολογικὴν σημασίαν, διότι ὁ κριτικὸς φιλοσοφικὸς στοχασμὸς καὶ ἡ αὐστηρὰ ἐπιστημονικὴ συνείδησις δὲν γνωρίζουν ἐξωτερικὴν σκοπιμότητα. Τὸ λάθος τοῦ μαρξισμοῦ εἶναι ὅτι εἰς τὴν ὄντολογικὴν καὶ γνωσιολογικὴν του προβληματικὴν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς ἰδεολογίας καὶ προσπαθεῖ οὕτω νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ φαινόμενον τῆς γνώσεως. Τὸ πρόβλημα ὁμῶς τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ὄντος τίθεται εἰς τὴν καθαρότητά του μόνον ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν κριτικὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἄποψιν τοῦ MARX καὶ ENGELS νὰ δεχθῶμεν, ὅτι δηλαδὴ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ὑλικῆς παραγωγῆς ἀλλάζει καὶ τὴν πορείαν τῆς γνώσεως, ὅτι αἱ οἰκονομικαὶ καὶ παραγωγικαὶ σχέσεις μεταβάλλουν τὰς ἀντιλήψεις μας περὶ ἐπιστήμης, ἠθικῆς, θρησκείας κ.λπ., πάλιν τὴν τοιαύτην μεταβολὴν τῶν ἀντιλήψεων κάμνει ὁ ἴδιος ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὄχι ἡ ὑλικὴ παραγωγή. Ὁ νοῦς εἶναι αὐτός, ὁ ὅποιος ἀναθεωρεῖ τὴν πορείαν του διαρκῶς ἐντὸς τῆς ἱστορίας καὶ πορεύεται διαρκῶς πρὸς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς οὐσίας του. Ἐπομένως ἡ μεταβολὴ τῶν ἀντιλήψεων εἶναι ἔργον τοῦ νοῦ.